

INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA STOČNE HRANE U BOSNI I HERCEGOVINI

INDUSTRIAL FEED PRODUCTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

S. Muratović, V. Selak, E. Džomba, Senada Čengić, Sadžida Kasapović, K. Brodlija

Stručni članak
UDK: 636.086.087:
Primljeno: 27. svibanj 1999.

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina je i prije rata bila značajan industrijski proizvođač stočne hrane, ali je ta proizvodnja ipak bila nedovoljna pa je za nedostatne količine upućivana na kupovinu u drugim republikama tadašnje Jugoslavije. Tada je u njoj bilo registrirano 18 tvornica, odnosno mješaonica koje su u 1990. godini proizvele oko 241000 tona raznih krmnih smjesa. S ulaskom u rat ta proizvodnja bila je svedena na višestruko manje količine koje su se kretale između 32 i 68000 tona. Osnovne karakteristike prijeratne proizvodnje bile su manjak nad potrebama, te dosta ograničen asortiman. Nakon okončanja rata, bez obzira što je dobar dio proizvodnih kapaciteta ostao izvan pogona, očekivan je brži rast industrijske proizvodnje u 1997. godini koja je za Federaciju Bosne i Hercegovine iznosila oko 225000 tona.

UVOD

Stočarstvo u Bosni i Hercegovini (BiH) je prije rata bilo vodećom poljoprivrednom granom s realnim izgledima da se njegova pozicija u strukturiranju buduće ukupne agrarne slike još i pojača. Na putu prema ovom cilju stajat će nekoliko ograničenja, među kojima će najveću važnost imati poboljšanje genetskog potencijala stoke te razrješenje problema u njoj nedovoljnoj i nekvalitetnoj hranidbi. U svakom slučaju ovo prvo ograničenje rješavat će se kao i do sada, tj. uvozom plemenitih pasmina stoke i njihovim križanjem u okvirima domaćih populacija, dok se za razrješavanje drugog problema postavljaju nešto dugoročniji zadaci u podizanju krmne osnove i njoj doradi kroz industrijske pogone.

STANJE U INDUSTRIJI STOČNE HRANE PRIJE RATA

U BiH prije rata bilo je registrirano 18 tvornica, odnosno mješaonica stočne hrane. Proizvodnja u

1990. godini iznosila je između 241000 i 252000 tona različitih krmnih smjesa, što je činilo 6,75% ukupne proizvodnje tih smjesa na prostoru bivše Jugoslavije. Pregled obujma strukture proizvedenih krmnih smjesa za 1990. godinu prikazan je na tablici 1.

Kao što se vidi iz tablice 1, proizvodnja stočne hrane u BiH bila je okrenuta skoro isključivo kompletnim, odnosno osnovnim krmnim smjesama, dok je ona koja se odnosila na dopunske te jednako i mineralno-vitaminske smjese bila sasvim zapostavljena. Te krmne smjese, kao i uostalom nedostatni dio osnovnih krmnih smjesa BiH je nabavljala iz ostalih dijelova Jugoslavije, što se u nedostatku podataka o tadašnjim međurepubličkim tokovima ovih roba, da zaključiti i iz onih koji su predstavljeni na tablici 2.

Prof. dr. Salko Muratović, red. profesor, Prof. dr. Vjekoslav Selak, red. profesor, Dipl. ing. Emir Džomba, asistent, Mr. Senada Čengić, asistent, Poljoprivredni fakultet Sarajevo, BiH, Mr. Sadžida Kasapović, Veterinarski fakultet Sarajevo, BiH, Dipl. ing. Kemal Brodlija, Farma ovaca "Vlahovići", Kakanj, BiH.

Tablica 1. Pregled proizvodnje krmnih smjesa u 1990. godini (t.)

Table 1. Production of feed mixtures in 1990 (t.)

Smjese - Mixtures	Perad Poultry	Svinje Pigs	Goveda Cattle	Ostale smjese Mixture other	Ukupno Total	Udio u Jugoslaviji, % Share in Yugoslavia, %
A. Prema anketi - According to a poll						
Kompletne - Complete	100.648	89.658	47.677	14.558	252.541	6,75
Dopunske - Supplementary	1.088	3.076	406	-	4.570	
Ukupno - Total	101.736	92.734	48.083	14.558	257.111	
B. Prema statistici - According statistic						
Kompletne - Complete	75.288	85.563	77.376	1.936	240.163	
Dopunske - Supplementary	-	-	187	-	187	
Vit-mineralne - Vitamin-mineral			492		492	
Ukupno - Total	75.288	85.563	78.055	1.936	240.842	

Izvor: * Pavlović, M. (1991.): Proizvodnja stočne hrane u Jugoslaviji u 1990. godini. Krmiva, Zagreb, str. 38.

** SZS SB industrijska proizvodnja 1990. br. 1895.

Tablica 2. Proizvodnja industrijske stočne hrane i stočni fond (1988.-1990.)

Table 2. Animal industrial feed production and number of livestock (1988-1990)

Opis - Description	1988.	1989.	1990.
A. Broj stoke u 000 Nr. of livestock in 000			
a) Goveda - Cattle			
Jugoslavija	4881	4759	4705
BiH	923	884	874
BiH, %	18.9	18.6	18.6
b) Svinje - Pigs			
Jugoslavija	8459	8323	7231
BiH	692	608	614
BiH, %	8.2	7.3	8.5
c) Perad - Poultry			
Jugoslavija	78589	74872	73524
BiH	11287	11465	8544
BiH, %	14.4	15.3	11.6
B. Krmne smjese u 000 t Feed mixtures in 000 t			
Jugoslavija	3395	3448	3510
BiH	207	227	241
BiH, %	6.1	6.6	6.8

Izvor: - SZS SB Industrija 1988.

- SZS SB Industrijska proizvodnja 1989.

- SZS SB industrijska proizvodnja 1990.

Dakle, jasno je da BiH proizvodnja koncentratnih krmnih smjesa u prijeratnom vremenu nije mogla zadovoljavati domaće potrebe u hranidbi životinja niti količinski niti po strukturi. Zbog toga je ona, kao uostalom i kod niza drugih poljoprivrednih inputa, bila je upućena da nedostatne količine nabavlja iz svog izvanrepubličkog okruženja ili izravno iz uvoza. Pri tomu je također važno naglasiti da je i sama industrija stočne hrane najvećim djelom bila upućena na nabavku sirovina u inozemstvu, bilo da se radilo o kukuruzu ili o nekoj drugoj ulaznoj komponenti. Otežavajuću okolnost za ovo predstavljala je i činjenica da se kukuruz u to vrijeme uzgajao na sasvim ograničenim površinama u društvenom sektoru, koje nikada nisu dosežale niti 10000 hektara pa su tvornice stočne hrane u nabavci ove sirovine bile orijentirane ili na individualni sektor ili na uvoz. Budući da tržišne (otkupne) cijene kukuruzu u nizu godina predratnog razdoblja nisu bile nimalo primamljive za seljake, njegove količine koje su iz privatne proizvodnje stizale u otkup bile su redovito niske. To je dovelo do stanja da su one u posljednje tri godine (1989.-1991.) iznosile tek između 8 i 11000 tona. iz toga proizlazi sasvim jasna slika u kakvom je sirovinskom okruženju poslovala tadašnja industrija stočne hrane, što treba imati u vidu da bi se lakše razumjelo i sadašnje stanje.

STANJE ZA VRIJEME I NAKON RATA

Za proizvodnju stočne hrane u tijeku rata ne postoje točni podaci, nego su samo iskazani indeksi njenog obima na temelju konstatiranog stanja u 1991. godini. Uzimajući te podatke kojima je

obuhvaćeno razdoblje 1992. do 1995. godine te poznate informacije za proizvodnju u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) za prve dvije poratne godine, dobije se stanje industrijske proizvodnje stočne hrane u BiH/FBiH kakvo je prikazano na tablici 3.

Tablica 3. Industrijska proizvodnja stočne hrane u BiH/FBiH u tijeku i nakon rata

Table 3. Animal industrial feed production in BiH/Federation of BiH during and after the war

Godina - Year	1992.	1993.	1994.	1995.	1996*	1997.*
Proizvodnja u 000 t - Production in 000 t	60.1	32.1	53.4	67.7	4.7	22.5

* Odnosi se na FBiH - Refers to FBiH

Izvor: - SGBiH 1998-1998., str.113

- FMPVS

Nakon okončanja rata, bez obzira što je jedan dio proizvodnih kapaciteta bio izvan pogona, očekivan je brži rast proizvodnje stočne hrane, osobito u FBiH. Međutim, to se nije dogodilo nego je proizvodnja u ovom entitetu dosegla u 1997. godini tek oko 22000 tona. Za to postoji nekoliko razloga, koji se sastoje u sljedećem:

- u pogon je vraćeno samo pet ranijih proizvođača stočne hrane koji su pripadali društvenom sektoru s tim što su im se uvođenjem novih linija u 1998. godini priključila još dva,
- ovi, te ostali društveni (državni) proizvođači nemaju sredstava za ozbiljnije operativne a kamoli investicijske zahvate pa kao takvi čekaju privatizaciju,
- nova generacija privatnih industrijskih tvornica još je u pripremi za proizvodnju ili njeno počinjanje pa se efekti njenog uključenja tek očekuju,
- sporo obnavljanje stočnog fonda i nedostatak obrtnih kredita ključni je činitelj iz kojeg proizlazi slaba domaća potražnja,
- nije saživio sustav zaštite domaćeg tržišta kao odgovor vrlo prisutnom uvozu po dampinškim cijenama,
- nije postignuta zadovoljavajuća kakvoća domaćih koncentrata, kao nužni odgovor na stranu konkurenciju, i

- nije saživio sustav kontrole kakvoće domaćih sirovina te kontrole kakvoće kako domaćih tako i uvoznih krmnih smjesa.

Dakle, radi se o jednom stanju koje općenito ne pogoduje niti stočarstvu kao grani poljoprivrede niti poljoprivredi kao cjelini pa se pozitivni zaokreti očekuju barem s donošenjem poljoprivredne strategije čija je izrada u tijeku.

UTJECAJ CIJENA

Kojom dinamikom će napredovati buduća industrijska proizvodnja stočne hrane, kako u FBiH tako i u cijeloj BiH, najviše će ovisiti o oporavku i daljem razvoju stočarstva te sređivanju općih prilika na tržištu i napose odnosu cijena. U svakom slučaju cilj će biti postignut tek ako ta industrija uz učinke koje će imati na stočarstvo, i sama pokrene domaću tržišnu proizvodnju kukuruza, što do sada nije bio slučaj. U tom pogledu BiH ima dosta prijeratnog negativnog iskustva kojeg se nastavlja skupljati i sada, o čemu svjedoči tablica 4.

Podaci na tablici 4 ukazuju na dva sasvim različita stanja na domaćem tržištu kukuruza, kakva su bila i prije i nakon rata. Ono što ta dva stanja u svojoj suprotnosti ipak itekako spaja, jest činjenica da ona svojim ekstremnim cijenama kukuruza niti su prije rata pogodovala domaćoj industriji stočne hrane niti su takva da bi barem sada od te industrije bila

prihvaćena. Važno je da su ona u oba slučaja nastajala kao posljedica zaštitnih cijena ovog proizvoda i to u prvom slučaju suviše niskih te u drugom prilično visokih, pa je zato na državi koja je stvorila ovakve cijene da pristupi njihovoj korekciji kako bi one svojom razinom zadovoljile obje strane; dakle i proizvodnju ovog proizvoda i njegovu preradu u stočnu hranu. Svakako da bi ta korekcija trebala ići u onom pravcu koji bi stimulirao domaću krmnu sirovinu, ali u isto vrijeme podržao domaću industriju kako bi ona bila konkurentna u pridobijanju kupaca na domaćem pa i inozemnom tržištu.

ZAKLJUČAK

Stočarstvo u BiH bilo je glavnim činiteljem ukupne poljoprivredne strukture prije rata s opravdanim izgledima da se njegova važnost pojača i u narednom vremenu. Da bi se ovaj cilj uspješno slijedio potrebno je svladati određene zapreke među kojima su najvažniji siromašan genetski potencijal i nedovoljna proizvodnja kvalitetne stočne hrane. Bitan segment unutar ovog drugog problema svakako je industrijska proizvodnja te hrane pa je ovaj članak načinjen kao prilog njegovom boljem rasvjetljavanju i ukazivanju na osnovne činitelje sadašnjeg nepovoljnog stanja. Ti činitelji, između ostalog, generiraju se i iz nedovoljne proizvodnje kukuruza kao osnovne sirovine s jedne te neuređenih odnosa na tržištu

Tablica 4. Cijena kukuruza u BiH te zemljama EU i SAD (\$/100 kg)

Table 4. Comparative prices of maize in BiH and the countries of the EU and the USA (\$/100 kg)

Zemlje - Countries	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1996.	1997.
EU prosjek - Average	22.90	22.31	20.96	24.86	24.33	19.22	15.03
SAD - USA	-	-	9.29	8.98	9.33	11.07	9.33
BiH/FBiH	17.37	14.32	8.47	22.12	2.04	24.65	18.67

Izvor: - Eurostat 1998.

- Jahresbericht 1997.

- Statistical Highlights of US Agriculture 1998/99.

stočne hrane zbog nedostatka odgovarajućih agrarno-političkih i tržišnih i sustavnih rješenja, s druge strane. Pomaci koji se čine u tom pravcu zasad su samo na strani davanja poticaja prema javljanju nove generacije industrijskih proizvođača iz ove djelatnosti, dok se rekonstrukcija i dovođenje u punu funkciju ranijih kapaciteta očekuje tek nakon njihove privatizacije. Rješavanjem ovih problema i dalje će ostati otvoreno pitanje proizvodnje kvalitetne sirovine, na što će morati dati odgovor mjere agrarne politike čije se definiranje očekuje donošenjem strategije u oblasti primarne poljoprivrede.

LITERATURA

1. Jurinec, M. (1994.): Proizvodnja industrijske stočne hrane u državi Republici Hrvatskoj. Krmiva, br. 2, Zagreb.
2. Pavlović, M. (1991.): Proizvodnja industrijske stočne hrane u Jugoslaviji u 1990. godini. Krmiva, br. 1-2, Zagreb.

SUMMARY

Before the war Bosnia and Herzegovina was an important industrial feed producer but the production was insufficient so some had to be bought in other republics of the then Yugoslavia. At that time in BiH 18 factories were registered, i.e. places for mixing feeds, which in 1990 produced about 241000 tones of various feed mixtures. With the start of the war the production dropped drastically to quantities ranging from 32000 to 68000 tonnes.

Basic characteristics of pre-war production were a shortage to meet the needs and a very limited assortment. When the war ended, although the great many factories were out of work, a fast growth of industrial production was expected. This did not happen, which is confirmed by the production in 1997 amounting to 225000 tones in Bosnia and Herzegovina.